

BİLİM VE AYDINLANMA AKADEMİSİ
KOLEKTİF YAŞAMI KURGULAMA BİLİM ALANI

EMPERYALİZM ÇAĞINDA “ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE”

HAZİRAN 2022

12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü'ne yetiştirdiğimiz Emperyalizm Çağında “Çocuk işçiliği ile Mücadele” başlıklı raporumuz Bilim ve Aydınlanma Akademisi Kolektif Yaşamı Kurgulama Bilim Alanı tarafından üretildi. Tarihsel süreçte çocuk işçiliğine karşı düzenin nasıl ikiyüzlü davrandığını ve aslında emperyalizm sürdüğü sürece çocuk işçiliğinin de devam edeceğini vurgulayan raporumuzu sunuyoruz. Ayrıca rapor çözümün nasıl olabileceğine dair öneriler de getiriyor. Türkiye’de çocuk işçiliğine kısaca değinmemize rağmen daha ileride bu konuda başlıca bir rapor hazırlayacağımızı bildirmek isteriz.

BİLİM VE AYDINLANMA AKADEMİSİ

İçinde bulunduğumuz çağda “çocuk işçiliği”, modern toplumun çocuklara yüklediği değerler üzerinden yargılanıyor. Modern toplumda çocuklar toplumun ve insanlığın ortak geleceğiyle ilişkilendiriliyor. Çocukların eğitim, sağlık, barınma ve fiziksel, psikolojik, cinsel sömürüye karşı korunma gibi doğal haklar taşıdıkları kabul ediliyor. Ne var ki özel mülkiyet ilişkilerine dayalı çekirdek ailenin çocuk üzerindeki söz sahipliği kapitalizmde devam ediyor. Kapitalist sisteme mahsus olmak üzere emeğin yeniden üretiminde ailenin rolü de çocuklara dönük toplumsal tasarrufları sınırlandırıyor. Dolayısıyla günümüzde bir kırmızı çizgi gibi görünen çocuk işçiliği, emek-sermaye çelişkisinin hüküm sürdüğü koşullarda hangi ekonomik ve siyasi hassasiyet gözetilirse gözetilsin “yasaklanabilir” olmaktan çıkıyor.

Birleşmiş Milletler 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları içerisinde 8.7 başlıklı hedef şöyledir: *“Zorla çalıştırma, çağdaş kölelik ve insan kaçakçılığına son vermek, çocukların asker olarak kullanılması dahil olmak üzere, çocuk işçiliğinin en kötü biçimlerinin yasaklanması ve ortadan kaldırılmasını sağlamak; ve 2025 yılına kadar, her türlü çocuk işçiliğine son vermek için etkili acil önlemler almak.”* Bu durumda şu soru akla gelmektedir; modern toplumun ortaya çıkışında rol oynayan sanayi kapitalizmi ve içinde bulunduğumuz emperyalizm çağı çocuk işçiliği ile nasıl mücadele etmiştir ki böyle “iddialı” bir hedef konabilmektedir?

Şekil 1. “Hedef 8.7: Çağdaş Kölelik, insan kaçakçılığı ve çocuk işçiliğine son vermek.”

Soru, aynı zamanda çocuk işçiliğinin tarihsel kökenlerini ve sınıflar mücadelesinde çocuk işçiliğinin nasıl ele alındığını yöntemsel olarak irdelemeyi gerektirmektedir. Bu raporda emperyalizm çağında çocuk işçiliği ile mücadele konusunun hangi uğraklardan geçtiğini inceleyeceğiz. Sırayla; kapitalizm öncesi toplumlardan ayrışarak Sanayi Devrimi ile çocuk işçiliğinin “işgücü piyasasının” bir unsuru haline gelişini, buna öncülük eden İngiltere ve ABD’de çocuk işçiliğini ve ona müdahale biçimlerini, Marx’ın bu tecrübelerden yola çıkarak kapitalizmde çocuk işçiliğine dönük çözümlemelerini, 20. yüzyılda sosyalizm ile tekelci kapitalizm arasında çocuk işçiliği üzerine verilen mücadeleleri, krizler döneminde tekelci sermayeye entegrasyon biçimlerinin nasıl çocuk işçiliğini yeniden ürettiğini ve bunu yaparken 19. yüzyıldaki kimi yaklaşımların nasıl yeniden üretildiğini göreceğiz. Nihai olarak çocuk işçiliği ile mücadelenin işçi sınıfı mücadelesi açısından müktesebatını aydınlatmış olacağız.

GİRİŞ: KAPİTALİZM ÖNCESİ TOPLUMLARLA AYRIŞMA

Kapitalizm öncesi toplumlarda çocuk emeği, aile ölçeğinde yapılan üretimin doğal parçasıydı. Çocukların büyük baş hayvanlara çobanlık yapması, toprağa dayalı işlerde yetişkinlerle birlikte fiziki güç gerektiren işler üstlenmesi, ilkel toplumlardan beri süregelen yaşa ve cinsiyete dayalı doğal iş bölümünün devamcısı gibiydi. Bu durum, İngiltere’de ve Kıta Avrupası’nda toprağın metalaşmasıyla ve kentlerde biriken zenginliğin yeni bir iş bölümü dayatmasıyla değişti. Feodal düzende toprağa bağlı olan emeğin kentlere göçü toprak-aile bağlarını çözdü. Aile içinde yaş ve cinsiyet iş bölümüne göre değişebilen bireylerin toplumsal konumu işgücü piyasasına göre belirlenir hale geldi.

İmalatın gelişiminin başlangıcında çocuklar parça başı eve verilen işlerde ailelerine eşlik ettiler. Zamanla sermaye sahipleri işçilerin emek ürünleri yerine emek güçlerine talip oldular ve işgücü piyasası ortaya çıktı. Piyasanın gelişme potansiyeline bağlı olarak işçinin çalışma süresi ve ücreti bir mücadele konusu oldu. Burada iki dinamik rol oynadı: Yetişkin erkek işçilerin mutlak artı-değer sömürüsüne karşı direnci ile sermayenin nispi artı-değer sömürüsünü artırmak için geliştirdiği teknolojilere göre işgücünü harmanlaması. İşçiler aileleriyle birlikte işgücü piyasasına çekilirken makineleşmenin sunduğu olanaklar, boyun eğdirmesi daha kolay olduğu varsayılan kadın ve çocuk emeğini direngen erkek işçi emeği yerine tercih edilebilir kıldı. Aynı dönemlerde makineleşmeyle tezat olan köle emeği ile makineleşmenin uzantısı olan çocuk emeği çalışma koşulları açısından karşılaştırılabilir bir noktaya geldi.

Şekil 2. "Beyaz Köleliği: Kuzey Sermayesi ve Güney Çocuk İşçiliği"

(Soldaki yazı "Kuzeyli kapitalist"; sağdaki yazı "En yüksek teklifi verene satılık") Başlangıçta Güney'de pamuk fabrikalarında çocuk işçiliği bölgesel bir sorun zannedilirken bu fabrikaların Kuzeyli kapitalistlere ait olduğu ortaya çıkmıştı.

Kaynak: Literary Digest, 1902.

Burada bir kavram olarak "çocuk işçiliği" (child work) ücretli işçiliği anlatmakta, çocukların ücretli veya ücretsiz çalıştırılmasına ise bir bütün olarak Batılı literatürde "çocuk emeği" (child labour) denmektedir. Ücret karşılığı çocuk işçiliği yerine genel çocuk emeğinden söz edilecek olursa, Sanayi Devrimi'yle çocuk emeğindeki değişimin olumlu mu ve olumsuz mu olduğunu tartışan bazı tarihçiler vardır. Bu tartışmada çalışma koşullarının hangisinde "beter" olduğu ölçüt alınmaktadır. Öte yandan sanayileşmenin ürünü olan örgün eğitimin işçi sınıfı kökenli çocukları dışladığı konusunda tartışmanın tarafları hemfikirdir. Dolayısıyla örgün eğitim çocuk yaştakilerin bir bölümünü piyasaya vasıflı emek kaynağı olarak hazırlarken bir başka bölümünü işçi olarak kullanmaya devam etmektedir. Bunun nedeni, artı-değer üretiminin gerektirdiği ve fabrika sisteminin sağladığı "disiplini" yetişkin işçilere nazaran çocuklara uygulamanın daha kolay olmasıdır [1].

[1] Pollard, S. (1965). The Genesis of Modern Management. Cambridge: Harvard University Press.

Çocuk işçiliğinin yarattığı olanak nedeniyle İngiltere'de başlayan Sanayi Devrimi'nin çocuk işçi manzaraları, önce Avrupa ve Kuzey Amerika'ya, ardından

da emperyalist sistemin çeperlerine doğru yayılmıştır. Aşağıda anlatacağımız üzere tekeli sermayenin bugünkü tedarik zincirlerinde çocuklara sistematik olarak yer vermesi sebepsiz değildir. Ancak bu aynı zamanda 19. yüzyılda çocukların zannedildiği kadar disiplinli olmadıkları tespitinden hareketle bugün çocuk işçilerin payına “işçi hakları” çerçevesinde örgütlenme ve mücadele ihtiyacı düştüğünü ortaya çıkarmaktadır.

SANAYİ DEVRİMLERİNDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Sanayi Devrimi’ne öncülük eden 19. yüzyıl İngiltere’si ve 19. yüzyıldan 20. yüzyıla geçişte Amerika Birleşik Devletleri’nde karşılaşılan çocuk işçiliği manzaraları ve alınan önlemler, kapitalizmin gelişimi ve emperyalizm çağının başlangıcında bu gündemle ilgili eldeki ilk birikimi bize sunuyor.

İngiltere’de 18. yüzyıl sonu itibarıyla 6 ila 16 yaş arası çocuklar ev ve aile işleri yerine evden uzak tekstil fabrikalarında ve madenlerde çalışmaya başlamışlardı. 19. yüzyılın başlarında İngiltere’de çalışmaya başlama yaşı, kırdaki kentte farklılaşıyordu. Kırdaki işler daha sınırlı olduğu için ortalama 11,5 yaşında işe başlanırken sanayinin olduğu bölgelerde işe başlama yaşı ortalama 8,5’a kadar iniyordu. Çocuk işçiliğinin kentsel yaşamda görünür hale gelmesi toplumsal reformcular açısından “dehşete düşürücü” olmuştur [2]. Konuyla ilgili parlamento incelemeleri çocukları korumaya yönelik yeni mevzuatın ortaya çıkmasını sağlarken çocuk işçiliğini ortadan kaldırmak değil “düzenlemeye” yönelik adımlar atılıyordu. Öte yandan çocuk işçiliğine karşı toplumsal tepki edebiyata yansıyor. Örneğin Charles Dickens, Noel Şarkısı kitabını 1843’te çocuk işçiliği konusundaki parlamento raporundaki ifşaların etkisi altında yazmıştı [3].

“Bu hayırlı günler Bay Scrooge...” dedi adam eline bir kalem alarak, “fakir ve yardıma muhtaç kimselere yardım elini uzatmak için bulunmaz bir fırsattır. Binlerce insan en temel ihtiyaçlarını bile karşılayamıyor, yüz binlercesi de sıkıntıda efendim.” “Hapishaneler yok mu?” diye sordu Scrooge.

“Olmaz olur mu?” dedi adam elindeki kalemi bırakarak.

“Ya düşün evleri?” diye ısrar etti Scrooge. “Hâlâ faaliyette bunlar değil mi?”

“Evet, maalesef,” diye yanıtladı adam. “Keşke çalışmıyorlar diyebilseydim.”

“Treadmill ve Yoksulluk yasaları da işlemekte?”

“Her ikisi de yürürlükte efendim.”

[2] Tuttle, C. (2018). Children in the Industrial Revolution. 22 Şubat 2018.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199791231/obo-9780199791231-0197.xml>

[3] Griffin, E. (2014). Childhood and Children’s Literature. 15 Mayıs 2014.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.bl.uk/romantics-and-victorians/articles/child-labour>

“Oh, iyi! Sözlerinizden, onları bu faydalı faaliyetlerinden alıkoyan bir şeyler olduğunu zannettim de korktum,” dedi Scrooge. “Ama duyduklarıma sevindim.”.

...

Giysisinin katları arasından, perişan, korkmuş, zavallı ve sefil görünümlü iki çocuk çıkardı. Çocuklar önünde diz çöküp, Ruh’un eteklerine yapıştılar....

“Barınabilecekleri bir yer, onlara tahsis edilecek bir kaynak yok mu?” diye bağırdı Scrooge. “Hapishaneler, düşün evleri ne güne duruyor,” diyerek, Scrooge’un eski sözlerini son bir kez daha tekrarladı Ruh.

İngiltere’de çocuk işçiliğine karşı kampanyalar iki önemli mevzuat doğurdu: 1833 Fabrika Yasası ile 1842 Madenler Yasası. Fabrika Yasası 9 yaşın altındaki çocukların çalışmasını yasaklarken 9 ila 13 yaş arasındakilerin çalışma saatlerini sınırlıyordu. Maden Yasası ise çalışmaya başlamak için 10 yaşını belirliyordu. Bu iki yasa sanayileşmiş bölgeleri ülkenin geri kalanı ile uyumlu hale getirdi ve küçük çocukların sistematik olarak çalıştırılmasını sona erdirdi. 1833 Fabrika Yasası, fabrika müfettişi tayin ediyor, tekstilde 9 yaşından küçük çocukların çalışmasını yasaklıyordu. Yasa, Richard Oastler gibi reformcuların çocukların feci çalışma ortamlarında yaşadığı vahameti kölelerle karşılaştıran yayınlar yaptığı dönemde çıktı. Zamanlama manidardı: İngiliz İmparatorluğu’nda 1833-34’te kölecilik ilga edildi [4]. Ne var ki çocuklar ile köleler karşılaştırıldığında, söz konusu reformcu parlamento 9-13 yaş arası çocukların haftalık en fazla 72 saat çalışabileceğine hükmederken kölelerin daha başlangıçta tarlalarda haftalık çalışma süresi 45 saat ile sınırlandırılmaktaydı [5].

Köleliğin yerini ücretli emek alırken çocuk işçiliği emek piyasasında “sınırlandırılmış” haliyle yasalaşmış ve sermayeye daha fazla mutlak artı-değer üretme olanağı vermişti. Zamanla bu sınır ilerletilse de müfettişler fabrikalardaki çocukların tam yaşını tespit etmekte zorluk çekiyor, fabrika sahipleri yeni çıkan eğitim yasalarına göre çalışma saatlerini belirlemeye uymayabiliyorlardı. 1867’den sonra fabrika ve atölyelerde 8 yaşından küçük çocukların istihdamı sona erdirildi. 8 ila 13 yaş arasındaki çocuklar haftalık olarak en az 10 saat öğrenim görecektlerdi. 1878 Fabrika Yasası çalışmaya başlamak için asgari yaşı 10 olarak saptadı ve tüm ekonomik faaliyetler için geçerli kıldı. 1880 Eğitim Yasası 10 yaşına kadar zorunlu eğitim getirerek bunu destekledi. Devamındaki yasal değişikliklerle okuldan ayrılma yaşı 12’ye çıkarıldı. Viktorya Çağı’nın sonuna kadar neredeyse tüm çocuklar 12 yaşına kadar okula kayıtlı hale gelmişti. Çocuklar işe gitmek yerine okula gidiyor, “küçük yetişkinler” muamelesi görmek yerine kendilerine “çocuk” gibi davranılıyordu [3][4].

[4] National Archives (2021). Child labour.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
https://www.nationalarchives.gov.uk/pathways/citizenship/struggle_de_mocracy/childlabour.htm

[5] Rühle, O. (1939). Karl Marx’s Capital.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.marxists.org/archive/ruhle/1939/capital.htm>

[5] Rühle, O. (1939). Karl Marx’s Capital.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.marxists.org/archive/ruhle/1939/capital.htm>

Kuzey Amerika’da ABD’nin temelini atan koloniler ise Püriten etiğini benimserken çocuk emeğini bu çerçevede kabul etmekteydiler. 19. yüzyılın ilk yarısında çocuklar çiftliklerde ve ev işlerinde yaygın olarak sözleşmeli hizmetçi olarak çalıştırılıyorlardı. Çırak olarak 10-14 yaş arasında işe giriyorlardı. Onlara daha az ücret ödeniyor, ağır çalışma koşullarına karşı örgütlenme ve iş bırakma olasılıkları daha düşük oluyordu. 1861’de İç Savaş’a kadar çocuklar ve kadınlar - ekonominde henüz baskın bir yeri olmasa da- imalatla kritik bir rol oynadılar. İç Savaş sonrasında teknik gelişmelerle birlikte imalatla istihdam ve buna paralel olarak çocuk işçiliği yaygınlaştı. Ayrıca 1840’da Patates Kıtlığı sonucu İrlanda’dan ve 1880’de Güney ve Doğu Avrupa’dan gelen göç dalgaları yeni bir çocuk işgücü havuzu oluşturdu. 1900 yılına gelindiğinde ABD’de çalışanların yüzde 18’i 16 yaşından küçüktü [6].

Şekil 3. “ARANIYOR! 120 kız ve oğlan!” ABD İç Savaşı sırasında cephedeki askerlerin çadırlarını üretmek için bir tekstil fabrikasının günde 9 saat çalışacak çocuklar için iş ilanı.

Kaynak: Portland Press Herald, 1861.

1904 Çocuk İşçiliği Ulusal Komitesi’nin kuruluşu ve 1924 Çocuk İşçiliği Yasa Değişikliği gibi girişimler eyaletleri çocuk işçiliği konusunda önlemler almaya zorladı. Ancak çiftlik sahipleri ve kilise direnç gösteriyordu. 1920-30 arasında çocuk işçiliğinin azaldığı söylene de geçici bir gerileme olduğu, kitlesel olarak yeniden işgücü piyasasına çekilecekleri öngörülmekteydi. Hali hazırda bazı eyaletlerde, yüzde 5’ten 23’e kadar çıkabilen oranlarda 16 yaşın altındaki çocuk işçiliğinde artış görülmüş, giyim sektöründe işgücünün beşte birini 16 yaş altı işçiler oluşturmuştu. Üstelik bu rakamlarda okul öncesi veya sonrası saatlerde ailesine katkıda bulunmak için çalışan çocuklar hesaba katılmamaktaydı [7].

[6] History (2020). Child Labor. 17 Nisan 2020.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.history.com/topics/industrial-revolution/child-labor>

[7] Hutchins, G. (1933). Children Under Capitalism. New York: Labor Research Association International Pamphlets.

<https://www.marxists.org/history/usa/parties/cpusa/international-pamphlets/n33-1933-Children-under-Capitalism-Grace-Hutchins.pdf>

ABD’de de çocuk işçiliğine karşı tepkiler İngiltere’de olduğu gibi popüler kültüre yansıyor. Çocuk işçiliğiyle ilgili bir şiirde şunlar söylenmekteydi [8]:

*Ne yavrusu kuşu besler,
Ne civciv tavuğu,
Ne civelek kedi için fare avlar,
Bu şerefi taşır insanoğlu.
En bilge, en güçlü ırk biziz,
Hep takdir görsün bu husus-
Yavrusunun sırtından geçinme
Hayvanlar aleminde bize mahsus!*

1929 krizinin etkisiyle işsizlik patlarken çocukların çalıştırılmaya devam etmesi iyice çarpıcı boyutlara ulaştı. İş bulabilen yetişkin işçiler çocuk işçilere verilen seviyede bir ücrete çalıştırılmakta, çocukların ücretleri daha da düşürülmekteydi. Tarımda diğer sektörlerin iki katı sayıda çocuk, gün doğumundan batımına 1 doların altında ücrete tabi olarak çalışıyordu. Yeni Anlaşma politikaları çerçevesinde benimsenen 1938 Adil Çalışma Standartları Yasası ise asgari yaş ve azami saat sınırları belirledi. 16 yaş altındaki çocuklar için sanayi ve madenlerde çalışmak yasaklandı. Üretimde daha ileri bir makineleşme seviyesi de çocukların çalıştıkları işler yerine yarı vasıflı yetişkinlerin istihdamına olanak tanıdı. 1949’da 1938 Yasası’nda değişikliğe gidilerek kapsam dışında olan ticari tarım, ulaşım, iletişim ve kamu hizmetleri içerildi [6]. Sonuç olarak İngiltere’de ve ABD’de kâh toplumsal tepkilere kâh sermayenin yeni ihtiyaçlarına göre sınırlandırılan çocuk işçiliği zamanla geniş kapsamlı bir “yasak” konusu haline geldi.

ARTI-DEĞER ÜRETİMİNDE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ

Sanayi Devrimi’ne öncülük eden iki ülkedeki çocuk işçiliği manzaraları ve karşısında mücadelenin bu betimsel hikayesinin sınıflar mücadelesi açısından çözümlenmesi gereklidir. Bunun için başvurulabilecek en temel kaynak, kendi yaşadığı dönemdeki gözlemleriyle bu hikâyeyi tarihsel maddeci yöntemin süzgecinden geçiren Karl Marx ve onun *Kapital* eseridir. Marx, *Kapital*’in 1. Cildi’nin [9] “İş Günü” bölümünde sermayenin artı-değer iştahıyla bir gün içerisindeki çalışma saatlerini azamileştirmeye çalışırken emek gücünün yaşam süresini umursamadığını anlatmaktadır. Sermaye, emek gücünü doğal fiziksel ve zihinsel gelişimini engellediği gibi erken tükenmesine ve ölümüne sebep olmaktadır. Sermayenin tarihsel gelişimi içinde işçinin günlük çalışma süresi

[8] Gilman, C. P. (1915). Child Labor. Sinclair U. (Ed.) The Cry for Justice: An Anthology of the Literature of Social Protest. John C. Winston Company.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.marxists.org/subject/art/literature/children/ref/excerpt/cpg1.html>

[9] Marx, K. (2021a). Capital Volume I. Moskova: Progress Publishers.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/1867-c1/index.htm>

uzatılmak suretiyle ömrü kısaltılmıştır. Öyle ki, 14. yüzyıl ortasından 17. yüzyılın sonuna kadar yetişkin işçiler için devlet zorlamasıyla *uzatılan* mesai süresi, 19. yüzyılın ikinci yarısında “çocuk kanını sermayeye dönüştüren” koşulların önüne geçmek için yine devlet müdahalesiyle *kısaltılan* mesaiye aşağı yukarı denk düşmüştür.

Kitapta bu değişimin yüzyıllara yayılan sınıflar mücadelesinin sonucu olduğu vurgulanmaktadır. 19. yüzyılın başında işçiler, içine düştükleri “yeni üretim sistemini sarsıntısını atlatıp az çok akılları başlarına geldikten sonra” diremeye başlamışlardır. Bu evrede henüz çocuklar yaş ve çalışma süresi sınırı olmaksızın çalıştırılmaktadır. İlk defa 1833 Fabrika Yasası, normal bir iş günü tanımı yaparken çocuk işçilerin mesaisini de sınırlandırmıştır. Ancak Marx, “1833 ile 1864 arasındaki İngiltere Fabrika Yasaları kadar sermayenin ruhunu karakteristik olarak yansıtan bir şey yoktur” demektedir. 1833 Yasasına göre günlük çalışma süresi sabah 5:30-akşam 20:30 arasındadır. Bu 15 saatlik mesainin herhangi bir diliminde 13-18 yaş arası çocukların azami mesaisi 12 saat, 9-13 yaş arası çocukların ise 8 saat olarak belirlenmiştir. Yasayı hazırlayan komisyon, çocukları iki vardiya haline çalıştırma olanağı vererek sermayeye kesintisiz bir iş günü sağlamış olmaktadır.

Benzer bir gelişme sınıflar mücadelesinin büyük bir geriye gidişi frenlemeye çalıştığı ABD’de de görülmektedir. “Kuzey Amerika Cumhuriyeti’nin yakın zamana kadar en özgür eyaleti” Massachusetts’te 1836 ve 1858 yasalarına göre 12 yaş altındaki çocukların çalışma süresi 10 saat ile sınırlandırılmıştır. Marx, bu sürenin 17. yüzyıl İngiltere’sinde “gücü kuvveti yerine zanaatçılar, gürbüz işçiler, atletik demirciler” için olağan bir iş günü olduğunu belirtmektedir. Keza, 1833 yasasının 13-18 yaşındaki çocuklar için günlük çalışma süresini indirdiği 12 saat, 1770’de İngiltere’de bir köle ticareti yanlısının işçilerin işyerine kapatıldığı bir “ideal işyeri” için belirlediği çalışma süresiyle aynıdır.

İşçinin ücreti hesaplanırken kişi olarak ertesi gün işe gelebilmesi ve işgücü piyasasının alttan yeni işçi kuşaklarıyla beslenmesi için gereksinimleri sağlaması gözetilmektedir. İşgücü arzı, ömrü kısalan işçinin yerini alacak çocukların yetiştirilmesiyle sağlanmalıdır. Marx’a göre çocuk işçilik bu bakımdan kapitalizmin eldeki kaynakları en verimli kullanım biçimi değildir. Dolayısıyla çocuk işçiliğin sınırlandırılması, sermayenin insafa gelmesinden ziyade sınıflar mücadelesinin de tesiriyle sermayenin emek gücüne ilişkin daha uzun vadeli yöntemler geliştirilmesinin sonucudur.

Marx, 19. yüzyıl ortalarında çocuk işçiliğiyle ilgili her sınırlandırmanın aynı zamanda sermayeye verilen bir tavizi içerdiğine de işaret etmektedir. Ayrıntılara inildiğinde, sermayenin makineleşme ve zorunlu eğitim ile nispi artı-değeri artırırken çocuk işçiliğinde istisna alanları yaratarak mutlak artı-değeri azamileştirmeye devam ettiğini gösteriyor. Kapital'in 1. Cildi'nin "Makine ve Modern Sanayi" bölümünde zorunlu eğitim 14 yaşından küçüklerin "üretken" istihdamı için bir önkoşul olarak gündeme geldiği belirtilir. Diğer yandan, yine eserin "İş Günü" bölümünde, 1844 Fabrika Yasası'yla 11 yaşın altındakilerin 6,5 saatle sınırlı çalışması kuralı gelirken daha yaygın olarak istihdam edildiği tahmin edilen 11-13 yaş arasındakileri 10 saat çalıştırma ayrıcalığının muhafaza edildiği anlatılmaktadır. Böylece bu yaştaki çocuk işçiler için zorunlu eğitim de geçersiz kılınmaktadır. 1850'ye gelindiğinde ise söz konusu ayrıcalık ipek eğirme ve sarma işiyle sınırlandırılmış, çalışma süresi diğer dokuma işlerine göre ipek işinin "hafifliği" gerekçesiyle bu defa 10,5 saate çıkarılmıştır. Oysa ilerleyen zamanlarda ipek dokuması yapılan bölgelerde ortalama ölüm oranlarının çok yüksek olduğu, pamuk dokuması yapılan bölgelere göre kadınlarda ölümlerin daha da yüksek seyrettiği resmi verilerce ortaya konacaktır.

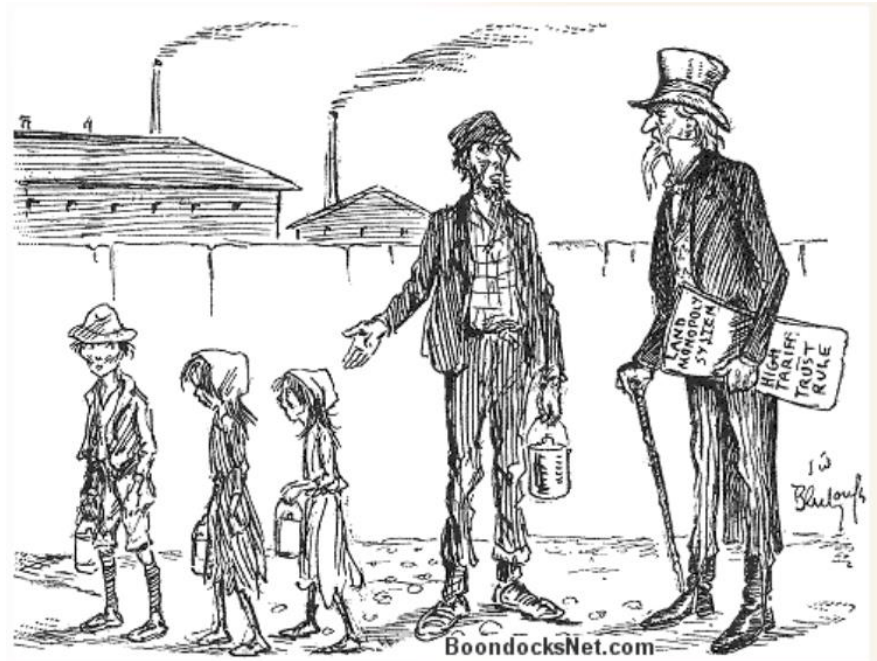
Ağır çalışma koşulları karşısında 19. yüzyılda işçi sınıfı mücadelelerinin ürünü olan Fabrika Yasası, belirli bir yaş aralığının "yarı zamanlı" çalışmasına izin verince ücret daha da düşmüştür. Marx'a göre çocuklarını "satan" aileler, bu durum nedeniyle "tam zamanlı" çalışabilenler dışındaki çocuklarını işe vermemeye başlamış ve onların yerini makineler almıştır. "Makine ve Modern Sanayi" bölümüne göre, devletin zorunlu kıldığı eğitim için ailelerin ekonomik zorunluluktan çocuklarını işten çekmeleri gerekmiş, bunun sonucunda İngiltere'nin bazı bölgelerinde yoksul aileler açlıktan ölmek pahasına çocuklarını okula göndermek zorunda kalmıştır.

Çocuk işçiliğinin ortaya çıkışında rol oynayan makineleşme, sınıflar mücadelesindeki gelişmelere bağlı olarak daha sonra onun azalmasında da etkili olmaktadır. Makineleşmeyle kadınlar ve çocuklar, yetişkin erkek işçilerin yapabileceği işleri yapabildikleri, genelde daha düşük ücret aldıkları ve uysal oldukları için cazip bir işgücü kaynağıdır. Makineler, "sermayenin despotizmi karşısında erkek işçilerin direnişini nihayet kırmıştır". 1856 ile 1862 arasında dokuma tezgâhlarının sayısına paralel olarak tezgâh başındaki

14 yaşından küçük çocukların sayısı artarken yetişkin işçilerin sayısı azalmakta, yetişkin işgücü küçükler tarafından ikame edilmektedir. 13 yaşında üç kız çocuğunun ücreti bir yetişkin işçinin ücretine denk gelmektedir. Öte yandan yaş ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin işçinin ailesinin işe koşulması, sadece küçüklerin oyun zamanından çalmamakta, çalışan aileyi idame ettirmek için evde verilen mütevazı ücretsiz emek zamanını da gasp etmektedir. Dolayısıyla kadın emeğinde söz konusu olduğu gibi çocuklar için ev içi ödenmemiş emek ve fabrika işçiliği ikilemi doğmaktadır.

Makineleşmenin yarattığı emek gücü fazlalığı emek gücü fiyatını düşürmüş, bu düşük fiyat yarı zamanlı çalışabilecek yaşta olan küçüklerin aileleri tarafından çalıştırılmasına değmeyecek bir seviyeye inmiştir. Sermaye, doğası itibariyle her şeyi denkleştirip hesaplayan bir karakter taşıdığı için üretimdeki sömürü koşullarını da denkleştirmekte, bir sektördeki çocuk emeğinin sınırlandırılması piyasa kuralları gereği diğer sektörlerde sınırlandırılmasına sebep olmaktadır. Neticede sermayenin çocuk işçiliği ile ilgili verdiği taviz, makineleşmenin de katkısıyla artı-değeri artırmanın yeni yollarını bulmaya onu sevk etmiştir.

Marx, kendi emek gücünü başlangıçta satan erkek işçinin artık karısını ve çocuğunun emek gücünü de sattığını, bir “köle tüccarına” dönüştüğünü yazmaktadır. Gazetelerde yayınlanan çocuk işçi ilanları genellikle Amerikan dergilerinde zenci köleler için verilen ilanlara benzemektedir. 1. Cild’in “Sanayici

Şekil 4. EBEVEYN: "Hayır efendim, onları işe göndermemin nedeni açgözlülük değil mecburiyet. Fakat sırf bencilikten bile bunu yapsaydım, ebeveynleri canavardan beter yaratıklara dönüştüren toplumsal koşulların yaratıcısı bir Cumhuriyet'ten ne beklersiniz?"

Kaynak: Bengough, John Wilson. The Public 6 (May 16, 1903)

Kapitalistin Doğuşu” bölümünde anlatıldığı gibi, buhar makinesi fabrikayı kırsalda şelale önlerinden kentlerin merkezine taşıdığı zaman “kanaatkâr artı-değer emiciler” çocuk malzemesini elinin altında bulmuş ve köle aramak zorunda kalmamıştır. Öte yandan, işçilerin mücadelesiyle kadınların ve çocukların çalışma saatlerinin sınırlandırılmasına rağmen işçilerin kendi çocuklarını sattığı Çocuk İstihdam Komisyon raporlarına yansımaya devam edilmektedir. Çocuk işçiliği ile mücadelenin çocuk emeği sömürüsünü ortadan kaldırmaması fakat “düzenlemesi”, sorunu kısmi olarak çözer gibi görünürken sermayenin yeni yöntemlerinin ve yoksulluğun etkisiyle onu büyüterek derinleştirmektedir.

“Çocuk emeği” ile “çocuk işçiliği” arasındaki geçişkenlik, Fabrika Yasası üzerine tartışmalarda kendisini göstermektedir. “Makine ve Modern Sanayi” bölümünde, çocuk işçiliğinin önlenmesiyle ilgili işyeri ölçekli düzenlemelerde sermaye sahiplerinin işçiler üzerindeki yetkisinin kabul edildiği, fakat düzenlemeler ev içi emeğe uzandığında “ebeveyn otoritesine” müdahale olarak muhafazakârların tepkisine neden olduğu anlatılmaktadır. Bunun karşısında İngiliz parlamentosu Çocuk İstihdamı Komisyonu’nun 1866’daki direktifi, çocukların ailelerinin otoritesine karşı yasama organından haklarının korumasını talep edebileceklerini bildirmiştir. Marx ise sömürüyü doğuranın ebeveyn otoritesi olmadığını, aksine sömürü sisteminin bu otoriteyi ortadan kaldırdığını hatırlatmaktadır. Aslında kapitalist sistemin geleneksel aile bağlarını çözmesi ne kadar fena görünse de modern sanayi daha gelişkin bir toplumsal örgütlemenin ekonomik temelini yaratmaktadır. 1848 Komünist Manifesto’da Marx ve Engels, “Çocukların ana-babalar tarafından sömürülmesini ortadan kaldırmak istiyoruz diye mi bizi kınıyorsunuz? Bu suçu kabul ediyoruz” demektedirler.

Kapitalizme alternatif olarak Marx, Robert Owen’ın toplumsal devrimin yatağı olarak gördüğü fabrika sisteminde çocuk emeğini konumlandırma yaklaşımını örnek göstermektedir. Bu sistemde belirli bir yaştan üzerindeki her çocuğun eğitiminde öğretim, üretim ve jimnastik birleştirilecektir. Böylece hem üretimde verimlilik hem de çocuğun bütünlüklü gelişimi sağlanacaktır. Marx’ın I. Enternasyonal olarak bilinen Uluslararası İşçiler Birliği’nin ilk kongresine 1866’da önerdiği ve kabul edilen hedefler arasında, çocuk haklarının toplum tarafından güvence altına alınması ve ne ebeveynlerin ne patronların eğitim kapsamı dışında çocuk işçiliği kullanmasına izin verilmemesi yer almaktadır [10].

Marx’a göre Fabrika Yasası’yla sermayeden koparılan esas “taviz”, işçi sınıfı çocuklarına az da olsa teknolojiye dair eğitimin verildiği teknik ve tarım meslek

[10] Marx, K. ve Engels F. (2021b). Introduction to the Delegates of the Provincial General Council The Different Questions. Karl Marx and Friedrich Engels Selected Works in three volumes Volume Two.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.marxists.org/archive/marx/works/sw/progress-publishers/sw-v2.pdf>

okullarının kurulmasıdır. Marx, bundan bir “devrimci maya” olarak bahseder ve işçi sınıfı iktidara geldiğinde ilköğretim ile birlikte üretime dair teorik ve pratik bilginin çocuklara verileceğini anlatır. Kapitalist üretim tarzına taban tabana zıt olan böylesi bir eğitimin mantıksal sonucu, mevcut iş bölümünün ilgası ve işçilerin ekonomik konumunun değişmesidir. Politeknik eğitim, üretimin toplumsallaşmasına zıt olan aşırı uzmanlaşma ve emeğin yabancılaşmasının oluşturduğu kısır döngüyü kıracaktır¹.

“ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE” ÜZERİNE MÜCADELE

19. yüzyılda çocuk işçiliği ile mücadelede belirginleşen iki egemen sınıf yaklaşımı, liberal reformcuların kabahati ailelerin üstüne yıkan tutumu ile muhafazakarların aileyi kutsallaştırarak çocuk işçiliğinin koşullarını iyileştirmeyi gözetken tutumudur. Bunlar karşısında Marx, sermayenin artı-değer üretiminde yedek işgücü ordusunun parçası olarak “çocuk işçiliğine” ve emeğin yeniden üretiminde “çocuk emeğine” ihtiyaç duyduğunu öne sürmektedir. Çocukların üretken emeğin parçası haline gelmesinde aileden kopuş önemlidir; fakat sermaye, bunu kısmen yetişkinlere koşturarak mutlak sömürüyü artırmak, kısmen eğitim yoluyla vasıf kazandırarak nispi sömürüyü artırmak için yapmaktadır. Politeknik nitelikte olmayan mesleki eğitim, çocukları sermayenin ihtiyaç duyduğu seviyede bir üretkenliğe kavuştururken onların biat eden bir rezerv emek gücü olmasını da garantilemeyi öngörmektedir.

Çocuk işçiliği ile mücadeledeki kısır döngüden kaynaklanan ikilik 20. yüzyıl başında yöntemsel olarak yeniden üretilmiştir. Kapitalist sanayinin gelişmekte olduğu Çarlık Rusyası’nda Narodniklerle yaptığı polemikte Vladimir İlyiç Lenin, Marx’ın ebeveynlerin birer köle tacirine dönüşmesi tespitinin “Evet ama sor bakalım, neden çocuklarını satıyorlar?” imasıyla sorgulandığına değinmekte, bu tür bir sorgulamanın işçileri buna mecbur bırakan koşulları doğallaştırdığına işaret etmektedir [11]. Alman F. A Lange’ye ait olan bu yaklaşım Narodniklerden Struve tarafından savunulmakta ve yoksuldan yana olup soruna devrimci bir neşter atmaktan imtina etmenin geç kapitalistleşen ülkedeki örneğini sunmaktadır. Bu arada, Lenin’in bu eseri yazdığı 1894’in hemen ardından (1897) Avrupa’da usta-çırak ilişkilerini muhafaza etmeye çalışan geleneksel zanaatkarlar ile büyük sermaye arasında nihai bir kavgaya yaşanmaktadır. Sermaye, sendikasız ve vasıfsız çocuk işçiler çalıştırabilmek için yaptığı kitlesel lokavt ile zanaatkarları nihai bir yenilgiye uğratacaktır [12].

[11] Lenin, V. İ. (2021) The Economic Content of Narodism and the Criticism of it in Mr. Struve’s Book. Lenin Collected Works.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.marxists.org/archive/lenin/works/1894/narodniks/ch04s1.htm>

[12] Keep, C. (2005). Review: Technology, Industrial Conflict and the Development of Technical Education in 19th-Century England by Bernard Cronin. Victorian Studies. Kış, 47(2). 299-301.

¹ Antik Yunan’dan gelen Latince “ne sutor ultra crepidam” sözüne atıfta bulunan Marx, “saatçi Watt buhar makinesini, berber Arwright ipek eğirme makinesini, kuyumcu Fulton buhar gemisini icat ettiğinden beri zanaatkarların ‘kunduracı, çizmeyi aşma!’ düsturu bir saçmalığa dönüşmüştür” demektedir.

Şekil 5. ABD'nin Philadelphia eyaletinde 1903 yılı tekstil grevi, çalışma gününün 55 saatle sınırlanması ve gece vardiyasında çocukların ve kadınların çalışmasının yasaklanması talebiyle çoğu genç on binlerce işçiyi buluşturdu.

Neticede tekellerin sermayenin gelişimi ve emperyalist hiyerarşinin oluşumu, artı-değer üretim sürecinde çocuk emeğini alt basamaklara doğru kaydırmaktadır. Tekelci kapitalizm, geçmişte usta-çırak ilişkileri içerisinde üretim sürecine dahil olan çocukların zanaat eğitimi “ideali” zanaat sistemiyle birlikte tasfiye etmektedir. Bunun karşısında ise 1929 Dünya Buhranı'nın etkisi altında 1930'ların reformculuk dalgası gelmektedir. Genel işçi haklarıyla birlikte çocuk işçiliğini yeniden düzenlemeye dönük reformculuk asgari yaş için ileri sayılabilecek 15 yaş kriterini getirmektedir. Fakat reformların çerçevesi, küçüklerin çalışmasını genel fabrika sisteminde sınırlandırılırken okul zamanı dışında evde çocuk emeğini veya belirli sektörlerde çocuk işçiliğinin fiilen sürmesini kabullenmektedir.

Bu tarihsel ikilemden çıkışı 20. Yüzyılın önemli bir bölümüne damga vuran Sovyetler Sosyalist Cumhuriyetler Birliği sağlamıştır. Sovyet devleti, işçi sınıfının artı-değer sömürsüne karşı siyasi mücadelesiyle çocuk işçiliğinin “yasaklandığı” bir temel üzerinde inşa edilmiştir. Kapitalizmde yetişkin işçilerin çalışma saatlerini uzatma ve çocuk işçiliğindeki sömür oranlarını yukarı çekme eğilimine Sovyetler'de “azami 8 saatlik işgünü” kuralıyla son verilmiştir. 1917 Ekim Devrimi'ni gerçekleştirecek öncü örgütün Şubat Devrimi sonrası yeniden inşasında önemli bir basamak olan Nisan Tezleri, Mayıs ayında Parti Programı'nın revizyonuna sebep olmuş, bu revizyonda çocukların çalışma ve eğitim hakları başlığında yapılan değişiklikler sosyalist devrimci bir programın ortaya konması açısından ayırt edici olmuştur: 16 yaş altı için çalışma yasağı konan Program'da 16 yaşına kadar verilecek parasız ve zorunlu eğitim

kapsamında “mesleki eğitim” yerine “politeknik eğitim” hedefi belirlenmiştir; 16-18 yaş arası için 6 saat mesai yerine 16-20 yaş için 4 saat mesai sınırı konmuştur. Bu hedeflerle gerçekleşen Ekim Devrimi’nin ürünü Sovyet ülkesi, kendi topraklarında çocukları bir sömürü nesnesi olmaktan kurtarmanın mümkün olduğunu göstermiş, kapitalizmin çocuk işçiliğini kaçınılmaz kılan kısır döngüsünün kırılabilceği gerçeğini uluslararası mücadele alanına taşımıştır.

1919 tarihinde kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü’nün (ILO) benimsediği Sözleşmeler üzerine tartışmalarda bu mücadele kristalize olmaktadır. Devlet temsilcileri arası yapılan tartışmalar, 19. yüzyılda çocuklarını çalıştıran ailelere yönelik müsamahayı savunan “esnek” yaklaşım ile çocuk işçiliğini belirli imalat halkalarında kesin olarak sınırlandıran “katı” yaklaşımı yeniden ortaya çıkartmıştır. İki yaklaşımın uluslararası alana ilk bakıştaki yansımaları, birinci yaklaşımın çocuk işçiliğine karşı kademeli bir mücadele programı uygulanması gerektiğini savunan az gelişmiş ülkeler, ikincisinin, çocuk işçiliğine karşı ilkesel bir program uygulamak gerektiğini savunan sanayileşmiş ülkeler tarafından temsil edildiği izlenimi vermektedir. Daha incelikli bakıldığında ise, bu iki yaklaşımın özünde birbirini besleyen, emperyalist sistem içi rekabetin fay hatlarını oluşturduğunu ortaya çıkartacaktır.

19. yüzyılda olduğu gibi çocuk işçiliği ile mücadele gündeminin ana başlıkları asgari çalışma yaşı, zorunlu eğitim yaşı, günlük iş saatleri ve belirli sektörlerle çalışmanın sınırlandırılmasıdır. 1932’de ILO’nun 33 No’lu Asgari Yaş Sözleşmesi’nde sanayi dışı alanlar için 14 yaş altı çocukların ve 14 yaş üstü olup ulusal mevzuat gereği ilköğretimini tamamlamamış çocukların çalıştırılmamaları öngörülmektedir. 12-14 yaş arası çocuklara ise okul saatleri dışında çalışabilecekleri hafif işler tanımlanmıştır. Bu sözleşmenin görüşülmesinde ILO’nun üçlü yapısı içerisinde işçi temsilcileri, sanayi dışı sektörlerde çocuk işçiliğinin ayrımsız sona erdirilmesini önermiş, sermaye ve devlet temsilcileri ise “Batılı olmayan ülkelerde” tedrici (aşamalı) bir geçişi savunmuştur [13]. 1937’de 59 No’lu Sözleşme’yle sanayide 15 yaşın altındaki çocukların çalışmaması kabul edilmiş, ancak sömürgeler arasında ILO’da tek temsilcisi olan Hindistan için bu tedrici geçiş görüşüne göre asgari yaşın aşağıya çekilebileceği bir istisna tanınmıştır.

1945’te ILO’nun Çocukların ve Genç İşçilerin Korunmasıyla ilgili Kararı, çocukların refahı için asgari çalışma yaşı olarak 16’nın hedeflenmesi ve eğitimden ayrılma yaşı ile işe başlama yaşı arasındaki boşluğun kapatılmasını kriter olarak benimsemektedir. Bu kararların alınmasında o tarihte Sovyetler

[13] Maul, D. (2019). The International Labour Organization 100 Years of Global Social Policy. Uppsala University. ILO.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/wcms725012.pdf>

[14] Dahlén, M. (2007). The Negotiable Child. The ILO Child Labour Campaign 1919-1973. Uppsala: Universitetsstryckeriet.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:169702/FULLTEXT01.pdf>

Birliği'nin İkinci Dünya Savaşı'nın muzaffer gücü olarak ağırlığını koymasının payı dikkate alınmalıdır. İlerleyen yıllarda ise eski sömürge ülkelerin bağımsızlığını kazanması, Bağılantısızlar Hareketi'nin kurulması ile tartışma tarafları arasında heterojenlik artırmıştır. Emperyalist ABD ve Avrupa ülkeleri ile onlardan bağımsız hareket etme eğiliminde olan Asya, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri kalkınmayla iç içe geçen çocuk işçiliği tartışmalarında farklı vektörler oluşturmaktadır. Buna karşılık Doğu Avrupa Halk Cumhuriyetleri ile birlikte Sovyetler Birliği bu tartışmalara monolitik bir blok olarak taraf olmaktadır.

ILO'nun, 1945 kararını temel alarak 1972'de ülkelere Asgari Yaş Sözleşmesi konusunda mutabakat sağlamak üzere yaptığı yoklama, tartışmanın zirvesi olmuştur. Ülkelerin bir kısmı asgari yaşta daha katı standartlar benimseyerek bu başlıkta "hakiki ilerlemeyi" savunurken, diğer bir kısmı "gerçekçi" olmayı savunarak 1933'ün tedricilik görüşü doğrultusunda asgari yaşı aşağıya esnetmeyi benimsemektedir. Fakat zannedildiği gibi ilk grup ülkeleri blok olarak sanayileşmiş ülkeler, ikinci grup ülkelerin blok olarak az gelişmiş ülkeler değildir. Örneğin sosyalizmin tesiri altındaki Afrika ülkelerinden bazıları katı bir asgari çalışma yaşının sağlıklı ve eğitimli gelecek nesillerin yetişmesi için önemli olduğunu dile getirmektedir. Diğer yandan Kanada, Yeni Zelanda, Avustralya gibi gelişmiş kapitalist ülkeler esnekliği desteklemektedir. Genel olarak bakıldığında kapitalist dünyanın hem az gelişmiş hem sanayileşmiş ülkeleri ağırlıklı olarak "gerçekçi" yaklaşımdan yanadır. Sosyalist blok ise asgari yaşın daha önce belirlenmiş kriterlerden geri gidilerek 14 yaşa indirilmesine ısrarla karşı çıkmakta, aksine geçmiş kazanımların ilerletilmesinden yana pozisyon almaktadır [14].

Tüm ülkelere sunulacak Sözleşmeyi hazırlamak üzere kurulan komitede ülke temsilcileri ve ILO'nun üçlü yapısının diğer iki unsuru olan işçi ve sermaye temsilcileri yer almaktadır. Asgari yaş tartışmasında sosyalist ülkeler, işçi temsilcileriyle birlikte aynı cepheden konuşmaktadır: Çocuk işçiliği yoksulluğu ve geri kalmışlığı kalıcılaştırmaktadır, çocuk emeği sömürüsüne karşı asgari çalışma yaşı ile zorunlu eğitim süresi artırılmalı, asgari yaşla birlikte genç işçilere sendikal örgütlenme hakkı tanınmalıdır. Bunlar karşısında ise işveren temsilcileri ile Avrupa'nın Ortak Pazar ülkeleri dahil sanayileşmiş ve az gelişmiş kapitalist ülkelerden oluşan cephe, "Sözleşmeye en yaygın onayı alabilme" ve "ihtiyaçlar ve imkanların çeşitliliğini gözetme" gerekçesiyle asgari yaşta esneklik savunusu yapmaktadır.

[14] Dahlén, M. (2007). The Negotiable Child. The ILO Child Labour Campaign 1919-1973. Uppsala: Universitetstryckeriet.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:169702/FULLTEXT01.pdf>

Burada dile getirilen argümanlar, 19. yüzyılda Avrupa’ında aile otoritesine saygıyı, 20. yüzyıl arifesi Rusya’ında Narodnizm’in yoksulluk halini anlamayı gerekçe gösteren çocuk işçiliğine karşı “katı” bir tutuma dönük itirazların devamcısı niteliğindedir: Az gelişmiş ülkelerde objektif olarak eğitim sistemi zayıftır, yoksulluk fazladır, aile reisinin yokluğunda çocuklar eve ekmek getirmek zorundadır, erken yaşta çalışmak çocuk suçunu önlemek için gereklidir. İlginç bir şekilde bu argüman hattı, 1919’da ILO’nun kuruluşunda, yani sömürgeciliğin henüz çözülmediği dönemdeki asgari yaş kampanyası sırasında dile getirilen karşı bir argümanla da desteklenmektedir: Coğrafyalar arasında çocukların biyolojik olgunlaşmaları ve hayata atılmaları arasında doğal-kültürel farklar vardır. Üstelik bu az gelişmiş ülke ekonomilerinin emek-yoğun doğası gereğidir ve o ülkelerin kalkınabilmeleri için çocuklarını daha erken yaşta istihdam etmeleri gerekmektedir [14].

Şekil 6. PATRON: “Ülkemizde çocuk işçiliği yaygın kabul görüyor. O yüzden çocukları istihdam etmek bizim sorumluluğumuzdur!”

Neticede ILO Konferansı’nda oylanmış olsa üçte iki çoğunlukla sosyalist ülkelerin ve işçilerin önerisi benimsenecek iken Komite’deki ikili denge sonucu ufak bir farkla kapitalist ülkeler ve işverenlerin önerisi onaylanmıştır. Sosyalist ülkeler ayrıca 12 yaş üstü için hafif işlere, 18 yaş altı için tehlikeli işlere tanınan istisnalara itiraz etmiş, asgari yaştan 15’e çıkarılması gerektiğini savunmuş, ancak esas olarak tüm kararlar esneklik lehine sonuçlanmıştır. Bu çerçevede imzalanan

ILO'nun 1973 tarihli 138 Sayılı Asgari Yaş Sözleşmesi, üye ülkelerin ekonomi ve eğitim koşullarına göre asgari yaşla ilgili benimsenen ilkeleri aşağıya çekmelerine, sınırlandırmayı kademeli olarak ilerletmelerine imkân tanımaktadır.

Benimsenen esneklik yaklaşımı ve onu desteklemek üzere kültürel farklar söylemi, yeni sömürgeciliğin eski uygulamaları sürdürmesinde önem bir rol oynamıştır. Örneğin bağımsızlık öncesi Angola'da, elmas madenlerinde çalışan çocukların sömürgeci Portekiz tarafından asgari yaş sınırı benimsendiği halde doğum kayıtlarının sağlıksızlığı gerekçesi ve erken olgunlaşma argümanlarıyla fiziki kapasitelerine göre ve "koltuk altı tüylerine" bakılarak işe alındığı görülmektedir. Portekizli elmas madeni sahiplerine göre ideal yaş 10-12'dir, çünkü bu yaştakiler işi yapabilecek kadar büyük fakat elmasları çalmayacak kadar küçüktürler [15]. Çocukların elmasları çalmaya kalkabilecekleri yaşı, kendilerini çalıştıranlara karşı bir bilinçlenme yaşı olarak görmek mümkündür. 19. yüzyıl Sanayi Devrimi ülkelerinde olduğu gibi çocuklar uysallıkları nedeniyle tercih edilirken yine beklenenin tersine çocukların çalışma koşulları ve ücretlerle ilgili direngen olabildiğini göstermektedir. Benzer bir örnek 1990'ların sömürge sonrası Zimbabve'sinde beyazların ticari çiftliklerinde istihdam edilen Afrikalı çocuklardır. Bazı bölgelerde Eğitim ve Kültür Bakanlığı'nın eğitim öğretim yılını çocukların çalışma dönemlerine göre ayarlamaları, zorunlu eğitim ve asgari çalışma yaşını ayırma düzenlemelerinin nasıl manipüle edilebildiğini göstermektedir [16].

Şekil 7. Afrika kıtasında Angola, Orta Afrika Cumhuriyeti, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Liberya, Sierra Leone'de çocuk köleliği ile elmas çıkarılıyor.

Sonuç olarak 19. yüzyılda çocuklarını işe veren ebeveynleri anlama ve onların otoritesini sayma tutumu, 20. yüzyılda az gelişmiş ülkelerin kalkınabilmek için çocuk işçiliğine başvurmalarını "hoş görme" şekline bürünmektedir. ILO'nun

[15] Goulart, P. (2015). Child Labour, Agency and Africa's Colonial System: The Case of Portuguese Colonies, 1870-1975. CAPP, School of Social and Political Sciences, University of Lisbon.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
https://www.wur.nl/upload_mm/b/4/8/5113fe0f-db56-40bd-8738-226eb8f9dd7c_Goulart%20-%20Paper.pdf

[16] Grier, B. (1994). Invisible Hands: The Political Economy of Child Labour in Colonial Zimbabwe, 1890-1930. Journal of Southern African Studies, 20(1). 27-52.

kurulduğu 1919’dan itibaren etkilendiği Sovyetler Birliği ve 1970’lere gelindiğinde onunla güçlü bir odak haline gelen sosyalist blok her ne kadar müdahale etmeye çalışmış olsa da uluslararası düzeydeki “çocuk işçiliği ile mücadele” gündemine sermayenin geliştirdiği yaklaşımlar damga vurmuştur. Kapitalist dünya içindeki az gelişmiş ülkeler, emperyalist merkezlere bağımlılıkları nedeniyle çocuk işgücünü bu merkezlere arz etmektedir. Dolayısıyla az gelişmiş ülkeleri kendi uydusu haline getirmiş olan sanayileşmiş ülkeler, söz konusu ülkelerde çocuk işçiliği ile mücadelenin kademeli ve esnek olarak ilerlemesi gerektiğini savunmaktadır. Çocuk işçiliği konusunda “ilkeli” bir mücadele programı uygulanması gerektiği savunusu ise başka sanayileşmiş ülkelerin potansiyel uydular üzerinde pazarlık kozuna dönüşmektedir. Bu pazarlık da en nihayetinde çocuk işçiliğinin belirli faaliyet halkalarında ortadan kaldırırken artı-değer üretiminin genelinde çocuk işgücünün varlığını sürdürmesine yol açacaktır.

KRİZ VE MÜCADELENİN GÜNCELLENMESİ

1970’leri takip eden ve bugüne uzanan on yılları belirleyen iki temel gelişme, dünya kapitalizmin içine girdiği yapısal krizin derinleşmesi ve uluslararası sınıf mücadelesinde işçi sınıfının Sovyetler Birliği ve sosyalist bloğun dağılmasıyla yaşadığı geçici yenilgidir. Bu gelişmeler üzerine çocuk işçiliğine karşı mücadelede katı tutum cephesi zayıflamıştır. Uzun vadede çocuk işçiliğini ortadan kaldırmayı hedefleyen fakat ara aşamalar tarif eden ikili politikanın yerini çocuk işçiliğinin “en kötü biçimleriyle” mücadeleye dayalı tekli bir politika almıştır.

1989 BM Çocuk Hakları Sözleşmesi çocuk işçiliği yerine çocuğun “ekonomik sömürsünü” sona erdirmeye odaklı bir yaklaşımla düzenlenmiştir. 1994’te Çocuk İşçiliğinin Sona Erdirilmesi Uluslararası Programı (IPEC) da çocuk işçiliğinin “en kötü” biçimlerinin sona erdirilmesi ekseninde oluşturulmuştur. 1996 tarihli Uluslararası Çalışma Konferansı’nda bugün ILO tarafından tanımlandığı haliyle “çocuk işçiliğinin en kötü biçimleri”, esas olarak kölelik ve köle benzeri çalışma; fuhuş ve borç bağımlılığı gibi zorla çalıştırma; tehlikeli iş ve sektörlerde çalışma kategorilerine daraltılmıştır. Söz konusu çerçeve, 1999’da ILO’nun 182 Sayılı Çocuk Emeginin En Kötü Biçimleri Sözleşmesi (WFCL) ile bir sözleşme niteliğine kavuşmuştur: “Çocuk işçiliği ile mücadele” ifadesi, çocuk fuhuş, çocuk askerliği, çocuk ticareti ve çocukların sağlığına, güvenliğine ve ahlakına zarar verecek “en kabul edilemez” biçimlerine karşı mücadele anlamı kazanmıştır.

Yeni dönemin bir özelliği, çocuk işçiliği üzerine ilkesel gibi görünen tutumların

lkeler arası ekonomik rekabette bir pazarlık kozu olarak kullanılmasıdır. 1998 tarihli Uluslararası alışma Konferansı’nda ilan edilen alışma Yaşamında Temel lkeler ve Haklar Bildirgesinde ocuk işçiliğinin sona erdirilmesi benimsenirken bunu da içeren çalışma standartlarının “korumacılık amaçlı kullanılmaması” ve “lkelerin karşılaştırmalı avantajının sorgulanmaması” gibi esneklik şartları konmaktadır [13]. Burada kastedilen az gelişmiş ülkelerde (ocuk işçiliği dahil) emeğin ucuzluğunun “karşılaştırmalı avantajı” ve Batılı ülkelerin ocuk işçiliğinin etik olmaması gerekçesini “korumacılık amaçlı” kullanmasını engellemektir. Öte yandan, anti-komünist karakteri bilinen Uluslararası Hr işçi Sendikaları Konfederasyonu (International Confederation of Free Trade Unions – ICFTU) Soğuk Savaş boyunca ocuk işçiliğine karşı esneklik politikasını savunurken Sovyetler zldkten sonra buradan ark etmesi dikkat çekmektedir. Batılı “işçi aristokrasisini” temsil eden ICFTU, Batılı sermayenin az gelişmiş ülkelerdeki ocuk emeğine olan yönelimini görüp onunla rekabet edebilmek için ocuk işçiliğine karşı “katı” politikayı desteklemeye başlamıştır. Sosyalizmin dünyada bir g merkezi olduğu dönemde politik anlam taşıyan “ocuk işçiliği insanileştirilemez çünkü özünde smrcdr” argümanı ICFTU eliyle depolitize edilmektedir [17].

Serbest ticaret anlaşmalarıyla küresel hareket kabiliyeti kazanan tekelci sermayenin farklı ülkelerdeki ocuk işçiliğine erişimi, özellikle az gelişmiş ülke ekonomilerinin kalkınma politikaları çerçevesinde belirli entegrasyon biçimleriyle sağlanmaktadır. Tekelci sermaye krize girdiğinde onun ucuz emek ihtiyacına yanıt veren Serbest retim Bölgeleri bunun nvelerinden biridir. Bu bölgelerin daha sonra evrildikleri zel Ekonomik Bölgeler, sermayenin kendi kurallarını koyabildiği alanlar olmuştur. Geçmişin sanayi havzaları şimdi yetkinin doğrudan sermayeye geçtiği ve devletin sadece uygulayıcı olduğu özerk bölgelere dönüşmektedir. Bu bölgelerin en önemli özelliklerinden biri emeği koruyan kuralların en aza indirilmesi ve sermayenin ocuk işçiliğini de içerecek şekilde ucuz işgücüne erişiminin sağlanmasıdır. UNCTAD’ın 2020 Dünya Kalkınma Raporu’na göre dünyada 150 ülkede 5400’n üzerinde zel Ekonomik Bölge mevcuttur. Bu bölgelerin çoğunluğu, in, Filipinler, Hindistan ve ABD’de bulunmaktadır. in’in genel ekonomik büyümesi de büyük ölçüde yerel ekonomide zel Ekonomik Bölgelerin gelişimine borçludur [18]. Bunlar arasında ne çıkan şenzen zel Ekonomik Bölgesi’nde 500 bin ocuk işçinin çalıştığı söylenmektedir. işçiler, ücretleri bazen alamadıkları bazen de asgarinin altında alabildikleri koşullarda çalıştırılmaktadır. Bunun sonucunda yalnız 2006’da şenzen zel Ekonomik Bölgesinde 10 bin fiili grevin gerçekleştiği bildirilmiştir [19].

[17] Daalen, E. von ve Hanson, Karl (2020). The ILO’s Shifts in Child Labour Policy: Regulation and Abolition. International Development Policy / Revue internationale de politique de développement [Online]. 11/ 2019. 11 February 2020.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<http://journals.openedition.org/poidev/3056>

[18] Karambakuwa R. T., Matekenya, W., Syden M., Leward J., Ronney M. N. (2020). Special Economic Zones and Transnational Zones as Tools for Southern Africa’s Growth Lessons from International Best Practice. WIDER Working Paper, Aralık (170).

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.wider.unu.edu/sites/default/files/Publications/Working-paper/PDF/wp2020-170.pdf>

[19] Ananthanarayanan, S. (2008). New Mechanisms of Imperialism in India: The Special Economic Zones. Socialism and Democracy, 22(1). 35-60.

Az gelişmiş ülkelerde ithal ikameci kalkınma yerine daha fazla sanayileşme ve daha yüksek oranda sermaye birikimi vaat ettiği söylenen ihracata yönelik kalkınma politikası bu bölgelerin ortaya çıkışının ana gerekçesidir. Henüz neo-liberal politikalara tam anlamıyla geçilmemişken sermayeye ayrıcalıklı alanlar sunularak bu sağlanmaya çalışılmıştır. Kimi tezlere göre bu politikanın geçici olarak çocuk işçiliğine katlanılması sayesinde ülkelerin kalkınmasını sağladığı da doğru değildir. Zira bu bölgeler ulusal ekonominin dayanağı olan faaliyet alanlarını çeşitlendirmekten ziyade onu yabancı sermayenin her an terk edebileceği bir bağımlılık zincirine daraltmaktadır. Örneğin Sri Lanka'nın bir dönem ihracatının yarısına ulaşan ve çocuk işçiliğinin yoğun kullanıldığı hazır giyim faaliyeti, sermayenin daha kuralsız olan Meksika ve Çin'e kayması üzerine çökmüştür. Aynı şey Meksika'nın maquiladoras'ının başına gelmiştir [19]. Ülkeler içinde bölgelerin birbirine rakip hale gelmesi de sınai kalkınma için gereken planlı ekonominin mantığına tamamen terstir.

Söz konusu bölgeler dışında çocuk işçiliğinin devreye girdiği bir başka entegrasyon biçimi ise tedarik zincirleridir. Tekstil gibi sektörlerde tedarik zincirine dayanarak piyasa değeri yüksek tüketim malları kayıtsız ve güvencesiz çocuk emeğiyle imal edilebilmektedir. İmalatı sağlayan zincirin en ucunda, feodal dönemdekine benzer şekilde eve iş verme pratiğiyle yaygın olarak karşılaşılmaktadır. Bu entegrasyon biçiminde uzlaşmaz çelişkinin tedarikçi olan küçük ve orta ölçekli "ulusal" sermaye ile alıcı olan büyük "uluslararası" sermaye arasında yaşandığı zannedilebilmektedir. Oysaki zincir, zaten bu ikisinin emeği en örgütsüz ve çocuk emeğinin en rahat kullanılabileceği bir uydu sistemine veya ademi merkezi örgütlenmeye dayanmaktadır (Pathy, 1988) [20]. Küçük ve orta ölçekli işletmelere dayalı sermaye çocuk işçiliğini yoksullara istihdam olanağı yaratıyormuş gibi yansıtmakta; kurallı ve büyük işyerlerini doğrudan yöneten uluslararası sermaye ise tedarik zinciri mantığına içsel olan ucuz emek gerçeği yokmuşçasına çocuk işçiliği ile suni bir mücadele gündemi yaratmaktadır. Kendi zincirindeki çocuk emeği istismarına karşı "adil ticaret", "etik istihdam", "sürdürülebilirlik", "sosyal uygunluk", "kurumsal sosyal sorumluluk" kavram seti üzerinden gelişen bir mücadele alanıdır bu.

19. yüzyıl İngiliz parlamentosu gibi bugün Batılı tüketiciler de az gelişmiş ülkelerdeki çocuk işçiliği karşısında "dehşete düşmektedir" [21]. Şirketler tarafından fonlanan ve "markalar üstü" rol üstlenen çeşitli sivil toplum örgütleri, markaların tedarik zincirlerine yönelik şeffaflık, denetim, raporlama faaliyetleri yürütmektedir. Markaların kendi tedarikçilerini çeşitli sözleşmeler, sertifikalar

[20] Pathy, J. (1988). Structure of the Indian Working Class and Conventional Unionism. R. Southall Ed.) Labour and Unions in Asia and Africa Contemporary Issues. Londra: Macmillan Press. 109-135.

[21] Attard, J. (2017). Exploitation, Imperialism And Child Slavery: The Bitter Realities Of Easter Sweets. KCL Marxists. 16 Nisan 2017.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.socialist.net/exploitation-imperialism-and-child-slavery-the-bitter-realities-of-easter-sweets.htm>

Şekil 8. Avrupa Birliği'nin Afrika, Latin Amerika ve Asya ile adil ticareti: "Daha fazla kazanmak için daha fazla çocuk işçiliği kullanın!"

yoluyla "çocuk istismarından arı" olduğunu belgelemeleri ve tüketicilerine "temiz" olarak etiketlenmiş ürünlerle çıkmaları teşvik edilmektedir. Kimi markaların tedarik zincirinin kayıtlı ve kurallı iş yaptırılabilen ilk halkaları bu yönde hesap verebilmektedir. Ancak tekelci kapitalizmde tedarik zincirlerinin varlık nedeni olan emek maliyetlerini düşürme baskısı, ileri halkalara doğru çocuk işçiliğini hem zorunlu hem görünmez kılmaktadır. Özel sektör reformculuğunun kimi uygulamalarda çocuk işçilerin tespit edilebildiği ve ailelere sağlanan mali destekle o çocukların işi bırakıp okula yollanabildiği örnekler, "dehşete düşenlerin" ancak yüreklerine su serpecek kadardır.

Tarihsel olarak çocuk işçiliği sorununun çeşitli boyutlarıyla tanımlanmasında eğitim unsurunun önemli bir rol oynadığı hatırlanacaktır. Zorunlu eğitim yaşı ile işe başlama yaşını bir boşluk bırakmayacak şekilde ileriye çekme, üretimle ilgili pratik ve teorik bilginin bütünleştirildiği eğitim modelini yaygınlaştırma gibi öneriler çocuk işçiliğini doğuran yapısal koşulları da yer yer sorgulatmaktaydı. Bununla birlikte emperyalizm çağında, özellikle krizlerin etkisiyle zincirin alt halkalarına doğru 19. yüzyıldaki gibi çocuk işçiliğinden beklenen vasıfsızlık ile örgün eğitimin sağladığı vasıf düzeyi arasında bir kategoriye olan ihtiyaç artmıştır: Yarı-vasıflı, mesleki ve teknik eğitim becerisine sahip işgücü.

Vasıfsız ve daha küçük yaştaki çocuk işçiliğine bir alternatif olarak yetiştirilmesi öne çıkarılan mesleki ve teknik okul öğrencisi "genç işçiler", yetişkin bir işçi gibi çalıştırıldıkları halde işçi haklarından faydalanamamakta, istismara maruz

kalmaktadır. 19. yüzyılın çocuk işçiliği biçimlerine karşı “devrimci bir maya” olarak da öngörülen bu eğitim biçimi tekelci sermayenin elinde mutlak ve nispi sömürüyü artırmanın bir aracına dönüşmüştür. Burada 20. yüzyıl başında tasfiye edilmeye başlanan ve küçük zanaatkârın varlık göstermesine imkân tanıyan geleneksel usta-çırak ilişkileri yasalara uyarlanarak çocuk emeğini sermayeye arz etmektedir. Çocukları “rehine vermek” gibi eski sosyal ilişkiler çıraklık adı altında ve tekelci sermayenin güdümünde yeniden canlandırılmaktadır [16]. Buna paralel olarak daha küçük yaşta çocukların aileleriyle birlikte yaygın olarak çalıştırıldığı tarım sektöründe, şirketler veya devlet tarafından yürütülen çeşitli projeler, örgün eğitimi tarladaki çocuklara taşımak suretiyle zorunlu eğitimi “seyyar” olarak yürütmektedir². Böylece zorunlu eğitim ile işe başlama yaşı arasındaki olası bir boşluk, işçilik lehine ve eğitim aleyhine bir çakışmayla “önlenmiş” olmaktadır.

Bunlar karşısında ise çocuk işçiliğine dönük Batılı kamuoyunun baskısına karşı farklı bir refleks gelişmektedir. 1995’te Pakistan’ın Sialkot kentindeki futbol topu endüstrisi ile ilgili CBS kanalının belgeselinde, küçük çocukların karanlık odalarda futbol topu diktikleri teşhir edilmiştir. 1996’da Faul Top Kampanyası ile futbol topu üretim endüstrisinde “çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması” için bir proje hayata geçirilmiştir. Fakat Batı medyası ve tüketicileri nazarında çokça övülen bu hamlenin esasında Pakistanlı kadınları işgücü piyasası dışına savurduğu ve çocukları daha büyük bir yoksulluğa gömdüğü görülmüştür [22]. Bazı yorumculara göre çocuk işçiliğini ortadan kaldırmaya yönelik tutumun bu beklenmedik sonucu meseleye kategorik bakan “Batı zihniyetinin” bir ürünüdür. Çocukların ekonomik faaliyetlere katılımında bir “kültürler arası fark” vardır. Bunu desteklemek için Kamerunlu bir çiftçinin şu beyanına atıfta bulunmaktadır: “Bizde çocuklar büyüklere ev işlerinde yardım eder. Bunu ben çocuk istismarı olarak görmüyorum çünkü onların kazandığı parayla okul masraflarını karşılıyorum.” [23].

Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları 2025’te çocuk işçiliğini sona erdirmeyi hedeflemesi de bu yaklaşımla benzer bir noktadan değerlendirilmektedir. Söz konusu hedefte “çocukları koruma mekanizmalarının yeni emperyalizmi” söz konusudur ve çocukların yaşamlarına “Batılı algıya göre” hükmedilmektedir. ILO’nun Asgari Yaş Sözleşmesi istihdam için 15 yaş sınırını koyup ekonomileri ve eğitim olanakları daha az gelişmiş olan ülkeler için bu sınırı 14 yaşa çekerken örneğin Afrikalıların dünyasında “yaşın” çocukluk ve yetişkinlik için bir ölçüt dahi olmadığı savunulmaktadır. Çocuk işçiliğinin “en kötü biçimleri” tasnifinin başka

[22] Khan, F. R. ve Munir K. A. (1994). A Dark Side of Institutional Entrepreneurship: Soccer Balls, Child Labour and Postcolonial Impoverishment. *Organization Studies*, 2007(28). 1055.

[23] Wijen, F. (2015). Banning Child Labour Imposes Naive Western Ideals on Complex Problems. *The Guardian*, 26 Ağustos 2015.

Erişim tarihi: 24 Kasım 2021
<https://www.theguardian.com/sustainablebusiness/2015/aug/26/banning-child-labour-developing-countries-imposes-naive-western-ideals-complex-problems>

² Türkiye’de bunun en uç örnekleri pandemi kapanmalarında uzaktan eğitim verilirken EBA erişimi için internet sağlayıcıların çocuk tarım işçileri için tarlalara taşınması olmuştur.

coğrafyalarda meşru ve olumlu olabilecek çocuk emeği biçimlerini hiyerarşik bir belirlenime tabi tuttuğu ileri sürülmektedir. Batılı olmayan toplumlar kültürel olarak daha “kolektivist” olabilmekte, ev içi komünal çalışmanın parçası olan çocuk emeği de genellikle “istismar” olarak yanlış yorumlanmaktadır. Konunun “kültürel görecelik” merceğinden değerlendirilmesi gerektiğini söyleyen bu yaklaşım, çocuk haklarına “dekolonize” bir mercekten baktığı iddiasındadır [24]. Benzer bir argüman, “geleneksel toplumlarda” kuşaklar arası deneyim aktarımının tehlikeli sayılmayacak işlerde çocuk işçiliğiyle sağlandığı görüşündedir. Amsterdam Çocuk İşçiliği Konferansı’na Peru delegesi olarak katılan 7 yaşında bir maden işçisi tarafından “Çalışırken kendimi sorumluluk sahibi hissediyordum ve kendi eğitimime, kardeşlerimin eğitimine katkıda bulunduğum için gurur duyuyordum” denmesi buna örnek gösterilmektedir [25]. Çocuk işçiliği ile mücadelede, 19. yüzyıl reformcularına o dönemki muhafazakârların itirazları, 20. yüzyıl başında Marksistlere Rus Narodniklerinin itirazları bu argümanlarla 21. Yüzyıl başında yeniden üretilmektedir.

TÜRKİYE’DE ÇOCUK İŞÇİLİĞİ İLE MÜCADELE

Türkiye’de çocuk işçiliği ile mücadele gündemi güncel olarak Çalışma ve Sosyal Hizmet Bakanlığı ile Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı tarafından ILO’nun benimsediği çerçevede yürütülmektedir. İlk ve ortaöğretimle çalışan yaşlarda çalışan çocukların eğitim ve iş şartları çalışma lehine esnetilmek suretiyle çocuk işçiliği “yasak” olmaktan çıkmakta, belirli koşullara bağlanmaktadır. Çocuk işçiliği ile mücadele politikası, çocuk işçiliğinin “en kötü biçimleri” ile mücadeleye indirgenmiştir. Çocuk İşçiliği ile Mücadele Ulusal Programı’na (2017-2023) göre “en kötü biçimler”, sokakta çalışma, küçük ve orta ölçekli işletmelerde ağır ve tehlikeli işlerde çalışma, aile işleri dışında ücret karşılığı gezici ve mevsimlik işlerde çalışma ile sınırlandırılmıştır. Bunlar aynı zamanda kayıt dışılığın en yaygın görüldüğü alanlardır.

Avrupa Birliği’nin 1994 tarihli ve 94/33/EC sayılı Yönergesine göre düzenlenen Çocuk ve Genç İşçilerin Çalıştırılmasına Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik, prensipte yasak gibi görünen çocuk işçiliğine tanınan istisnaları sıralamaktadır. Yönetmelik’te 15-18 yaş arası genç işçiler için “hafif iş” olarak tanımlanan alanların bazıları, tarımda ve imalatda çocuk işçiliğinin “en kötü biçimlerine” tekabül etmektedir. Örneğin Türkiye’de özellikle göçmen çocukların daha çok çalıştırıldığı mevsimlik tarım ve konfeksiyon sektörlerinde, 2019 güncellemeli İş Sağlığı ve Güvenliğine İlişkin İşyeri Tehlike Sınıfları Tebliği’ndeki NACE kodlarına göre “tehlikeli” sayılan iş türleri yaygındır.

TÜİK’in en son 2019 yılında yapılan Çocuk İşgücü Anketi’ne göre Türkiye’de 5-17 yaş arası 16 milyon 457 bin çocuktan %4,4’ü, yani 720 bin çocuk işçi olarak çalışmaktadır. Ancak kayıt dışı çalışanlar, mesleki eğitim öğrencisi olup asgari ücretin altında çalışanlar, ücretsiz tarım veya hizmet işçisi olarak çalışanlar hesaba katıldığında çocuk işçi sayısının 2 milyona yaklaştığı tahmin edilmektedir [26] [27].

Ocak 2022’de Millî Eğitim Bakanlığı ile Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı arasında imzalanan bir protokolle Mesleki Eğitim Merkezleri (MEM) kurulmak suretiyle “öğrenci” görünümündeki çocuk işçiliğini yaygınlaştıracak bir düzenleme yapılmıştır. Küçük ve orta ölçekli işletmelerin yaygın olduğu 255 sanayi bölgesinde açılan MEM’ler, çocukların haftada 1 gün “öğrenci” olarak okula gitmelerini, kalan 4 gün “eğitiminin” üç yılı boyunca asgari ücretin üçte biri, bir yılı yarısını almak üzere çalıştırılmalarını öngörmektedir.

[24] Faulkner, E. A. ve Nyamutata, C. (2020). The Decolonisation of Children’s Rights and the Colonial Contours of the Convention on the Rights of the Child. The International Journal of Children’s Rights, 28(1). 66-88.

[25] Jefferess, D. (2002). Neither Seen Nor Heard: The Idea of the “Child” as Impediment to the Rights of Children. TOPIA: Canadian Journal of Cultural Studies, 7, 75–97.

[26] İstanbul Barosu (2020). İstanbul Barosu Çocuk Hakları Merkezi 23 Nisan Özel Sayısı.

<http://www.cokmed.net/ps-sistem/dosyalar/kutuphane/Istanbul%20Barosu%20Cocuk%20Haklari%20Merkezi%202023%20Nisan%20Ozel%20Yayini.pdf>

[27] İzmir Barosu (2021). Bülten Çocuk Hakları Merkezi 23 Nisan Özel Sayısı.

<https://www.izmirbarosu.org.tr/pdfdosya/cocuk-haklari-ozel-bulteni-2021202177111921990.pdf>

Şekil 9. Türkiye’den çocuk işçilerin önemli bir bölümü küçük ve orta ölçekli işletmelerde kayıt dışı çalıştırılıyor.

SONUÇ

Gerek futbol topu dikiminde çalışan Pakistanlı kadın ve çocuk işçilerin durumu, gerek Kamerunlu çiftçi ve Perulu maden işçisi çocuğun eğitim masraflarıyla ilgili söyledikleri, emperyalizm çağının çocuklar için eğitim hakkını, yetişkinler için güvenceli çalışma hakkını gasp ederken bunu nasıl rasyonalize ettiğini göstermektedir. Dahası, bu verilerin yöntemsel analizinde diyalektik tarihsel maddeciliğin yerini etnometodolojinin kullanılması, yüzyıllara yayılan sınıflar mücadelesinin birikimini yok saymakta, “emperyalizm”, “kolektivizm” gibi emek-sermaye çelişkisine göre konumlandırılacak kavramların içini boşaltmaktadır. Çocuk işçiliği ile mücadele tartışmasında, çocuk emeğinin mutlak ve nispi sömürüsüne karşı sosyalizmin elde ettiği kazanımlar yerine reformcuların “en kötü biçimdekilere” sıkıştırılmış tutarsız çizgisini referans alınmaktadır. Sanayi kapitalizminin erken dönemlerinde çocuk işçiliği ile ilgili beliren iki yaklaşım, bir çekişme görüntüsü verirken emperyalizm çağında çocuk işçiliği ile mücadele başlığının beraberce altını oymaktadır.

Altı oyulan, aynı zamanda çocuk emeğine başvurmadan kalkınmanın mümkün olabileceği gerçeğidir. Planlı ve kamu mülkiyetine dayalı bir ekonomide iş günü saatlerinin kısaltmak, tam istihdam yaratmak, politeknik eğitimle çocukların çok yönlü gelişimini sağlarken üretken potansiyelini açığa çıkarmak mümkündür. Ancak emperyalizm çağının eşitsiz gelişim yasası, geç kapitalistleştigi için azgelişmişliğin yapısal yüklerini taşıyan ülkeler için bunu görünmez kılmaktadır. Çocuk emeğine başvurmanın bir mahkûmiyet veya bir fırsat gibi sunulması bu ülkelerin sermaye sınıfının çıkarıdır. Tekelci sermayenin artı-değer üretme

mekanizmalarını içeren emperyalist sisteme entegrasyon biçimleri, sınıfsal çıkarların üstünde bir bağımsızlık yanılsaması yaratmaktadır. Oysaki Marx'ın çocuklarını çalıştıran aileler için bir benzetme olarak kullandığı “köle tacirliği”, bugün az gelişmiş ülke sermaye sınıfları söz konusu olduğunda bir gerçeklik taşımaktadır. Çocuk işçiliğinin bir tür kültürel özgünlük veya doğal iş bölümünün sonucu gibi sunulması ayrı bir mücadele konusudur. Tarihsel olarak çocuk işçiliği ile mücadele, Sovyetler Birliği ve sosyalist bloğun kendi topraklarında gerçekleştirdiği ve uluslararası arenada işçi sınıfına kazandırdıkları mevzileri hatırlamayı ve derinlemesine incelemeyi gerektirmektedir.

Şekil 10. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nde politeknik eğitim atölye çalışmaları halinde yürütülüyordu.

Bu çerçevede emperyalizm çağında çocuk işçiliği ile mücadelede şu başlıkların altı çizilmelidir:

- ILO mevzuatının tarihsel olarak geçirdiği dönüşüm dikkate alınarak çocuk işçiliği ile mücadelede güvenilir bir referans olmadığı kabul edilmelidir.
- Tekelci sermayenin nüfuz edebildiği her alanda çocuk emeği piyasanın işleyişi gereği değer zincirinin bir noktasına eklenmektedir. “Etik ticaret”, “kurumsal sosyal sorumluluk”, “çocuk sömürsünden arınmış, temiz ticaret” söylemleri sermayeyi ve piyasa işleyişini aklamının araçlarıdır.
- Az gelişmiş ülkelerin kalkınma hedefleri, ülkeler arası kültürel farklar, küçük ve orta ölçekli sermayenin yoksul ailelere geçim kaynağı sunması gibi gerekçelerle çocuk işçiliği meşrulaştırılamaz.
- BM'in Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları çerçevesinde en kötü biçimlerinden başlayarak çocuk işçiliğinin ortadan kaldırılması hedefi, SKA'nın ülkeler nezdinde bağlayıcı olmaması, piyasa yanlısı politikaları sınırlandırmayı dahi gündemine almaması nedeniyle tam bir yanılsamadır.
- Çocuk işçiliği ile mücadele, çocuk işçilerin ailelerindeki yetişkinlere insanca yaşam olanakları yaratılana kadar onlara çalıştıkları koşullar içerisinde örgütlenme, bedensel ve zihinsel sağlıklarını koruma, akranlarıyla sosyalleşme, bilimsel-kültürel-fiziksel olarak kendilerini geliştirme olanakları yaratılmasıyla ilerletilebilir.

- Çocuk işçiliğini köklü bir şekilde sonlandırmak, yetişkin istihdamını güvence altına alacak kamusal mülkiyete dayalı ve planlı bir ekonomiyle ancak sağlanabilir.
- Eğitim ve çalışmayı bir araya getiren politeknik eğitim, çalışmanın bir geçim konusu olmaktan çıkarıldığı, çocukların eğitim dahil olmak üzere temel ihtiyaçlarının kamusal olarak karşılandığı koşullarda mümkündür.

12 Haziran Dünya Çocuk İşçiliği ile Mücadele Günü'ne yetiştirdiğimiz Emperyalizm Çağında “Çocuk işçiliği ile Mücadele” başlıklı raporumuz Bilim ve Aydınlanma Akademisi Kolektif Yaşamı Kurgulama Bilim Alanı tarafından üretildi. Tarihsel süreçte çocuk işçiliğine karşı düzenin nasıl ikiyüzlü davrandığını ve aslında emperyalizm sürdüğü sürece çocuk işçiliğinin de devam edeceğini vurgulayan raporumuzu sunuyoruz. Ayrıca rapor çözümün nasıl olabileceğine dair öneriler de getiriyor. Türkiye’de çocuk işçiliğine kısaca değinmemize rağmen daha ileride bu konuda başlıca bir rapor hazırlayacağımızı bildirmek isteriz.

BİLİM VE AYDINLANMA AKADEMİSİ

HAZİRAN 2022

